

OBSAH

Předmluva

Část I.

Historie a teorie psychologie adolescence

- 1 Konceptualizace období dospívání a teoretické přístupy k adolescenci
 - 1.1 Co je charakteristické pro adolescenci
 - 1.2 Dospívání v historickém pohledu
 - 1.3 Teoretické přístupy k adolescenci
 - 1.3.1 Adolescence jako bouře a konflikt
 - 1.3.2 Psychoanalytický pohled na dospívání
 - 1.3.3 Adolescence jako čas pro splnění vývojového úkolu
 - 1.3.4 Sociálně-kognitivní teorie adolescence
 - 1.3.5 Adolescence jako konceptualizace vlastního životního prostoru
 - 1.3.6 Adolescence jako utváření vlastního vývoje
 - 1.3.7 Teorie pozitivního vývoje
 - 1.3.8 Koncept vynořující se dospělosti

Závěr

Literatura

Část II.

Vývojové změny a procesy

- 2 Proměny a význam emocí
 - 2.1 Historie a současnost
 - 2.2 Emoční zkušenosti
 - 2.2.1 Intenzita emocí
 - 2.2.2 Frekvence emocí
 - 2.2.3 Nestabilita emocí
 - 2.2.4 Emoční uvědomění a jasnost prožívání
 - 2.2.5 Proměny emočních spouštěčů během adolescence
 - 2.3 Emoční dovednosti
 - 2.3.1 Schopnost emoční regulace
 - 2.3.2 Úzkostnost a depresivita
 - 2.3.3 Empatie
 - 2.3.4 Genderové rozdíly v emočním prožívání a emoční regulaci
 - 2.3.5 Význam emočních dovedností v sociální adaptaci
 - 2.4 Biologické faktory ovlivňující emoční vývoj během adolescence
 - 2.4.1 Hormonální změny
 - 2.4.2 Neurologický vývoj
 - 2.5 Souvislosti mezi kognitivním a emočním vývojem
 - 2.6 Emoce a sociální vztahy
 - 2.6.1 Rodinné vztahy

2.6.2 Vrstevníci a sociální srovnávání

2.6.3 Romantické vztahy

2.6.4 Sociální sítě a online prostředí

2.6.5 Škola a vzdělávání

Závěr

Literatura

3 Kognitivní vývoj

3.1 Vývoj myšlení

3.1.1 Piagetovské pojetí a jeho variace

3.1.2 Postpiagetovský přístup k myšlení

3.2 Metakognice

3.3 Pokročilá teorie mysli

3.4 Přístup zaměřený na zpracování informací

3.5 Koncept kritických období

Závěr

Literatura

4 Proměny sebepojetí a sebehodnocení

4.1 Konceptualizace sebereflexe – sebepojetí a sebehodnocení

4.2 Vývojové změny

4.2.1 Časná adolescence

4.2.2 Střední adolescence

4.2.3 Pozdní adolescence a přechod do mladé dospělosti

Závěr

Literatura

5 Utváření osobní identity

5.1 Vymezení a konceptualizace osobní identity

5.2 Osobní identita a proces individuace v období dospívání

5.2.1 Identita jako hledání jistoty o sobě samém

5.2.2 Narativní identita a životní příběh v adolescenci

5.2.3 Identita a iniciativa

5.3 Výzkum identity

5.3.1 Statusový přístup

5.3.2 Dynamické duální modely

5.4 Změny, nebo vývoj identity v průběhu dospívání?

5.5 Oblasti identity a závazky

Závěr

Literatura

Část III.

Vztahy a chování

6 Vztahy s rodiči a v rodině

6.1 Vztahy mezi rodiči a dospívajícími: historická a soudobá perspektiva

- 6.2 Rodinné prostředí jako klíčový zdroj podpory
 - 6.2.1 Kvalita vztahů s rodiči a její vliv na psychickou pohodu dospívajících
- 6.3 Role rodičů a vazba v adolescenci: proměny vazbové hierarchie
 - 6.3.1 Vazbové chování v adolescenci
 - 6.3.2 Vazbová hierarchie: význam, struktura a reorganizace
- 6.4 Podpora autonomie a explorační identity během adolescence
 - 6.4.1 Emocionální autonomie
 - 6.4.2 Behaviorální autonomie
 - 6.4.3 Kognitivní autonomie
 - 6.4.4 Rovnováha mezi autonomií a rodičovským vedením
- 6.5 Význam otevřeného dialogu a proměny komunikačních vzorců
- 6.6 Konflikty mezi rodiči a adolescenty
 - 6.6.1 Vývoj a obsah konfliktů mezi adolescenty a rodiči
 - 6.6.2 Konflikty mezi rodiči: vliv na dospívající
 - 6.6.3 Typy rodičovských konfliktů a jejich vnímání adolescenty
 - 6.6.4 Dopady rodičovských konfliktů: emoce, myšlení a chování
 - 6.6.5 Vnitřní zpracování konfliktů: emoční jistota a kognitivně-kontextuální interpretace
 - 6.6.6 Strategie zvládnutí konfliktů
 - 6.6.7 Možnosti prevence: posilování odolnosti v rodině
 - 6.6.8 Protektivní faktory a podpůrné intervence v praxi
- 6.7 Rozvod a jeho vliv na adolescenty
 - 6.7.1 Role pohlaví adolescenta a rodiče při adaptaci na rozvod
 - 6.7.2 Rozvod a změny v rodinné dynamice
 - 6.7.3 Prevence konfliktů a podpůrné intervence v kontextu rozvodu z hlediska adolescentů
- 6.8 Patchworkové rodiny s adolescenty
 - 6.8.1 Faktory podporující budování vztahů v patchworkových rodinách
- 6.9 Spolurodičovství jako klíčový faktor vytváření podmínek pro optimální vývoj
 - 6.9.1 Specifika spolurodičovství v patchworkových rodinách
 - 6.9.2 Doporučení pro patchworkové rodiny s adolescenty

Závěr

Literatura

- 7 Vrstevnické vztahy
 - 7.1 Změny prostředí a vývojové změny jako základ proměny vrstevnických vztahů
 - 7.1.1 Sociostrukturální změny
 - 7.1.2 Socioemoční vývojové změny
 - 7.1.3 Sociokognitivní vývojové změny
 - 7.2 Homofilie jako klíčový faktor pro navazování a udržování funkčních vrstevnických vztahů
 - 7.2.1 Výběr vrstevníků (efekt selekce)
 - 7.2.2 Vrstevnický vliv (efekt vlivu)
 - 7.2.3 Vyřazení vrstevníků (efekty deselekce)

7.3 Výběr, nebo vliv? Rozdílné role vrstevnických procesů ve vybraných oblastech chování a postojů adolescentů

7.3.1 Sociodemografické charakteristiky

7.3.2 Meziskupinové postoje

7.3.3 Popularita

7.3.4 Agresivní chování

7.3.5 Delikventní chování

7.3.6 Užívání návykových látek

7.3.7 Internalizující chování

7.3.8 Školní úspěšnost

7.3.9 Cvičení a stravovací návyky

Závěr

Literatura

8 Romantické vztahy a význam lásky

8.1 Vývojové teorie a role romantických vztahů

8.1.1 Výzkumné výzvy spojené s romantickými vztahy v adolescenci

8.2 Rané zkušenosti a první zamilovanost

8.3 Vliv rodiny na romantické vztahy adolescentů

8.4 Role vrstevníků a přátel

8.5 Digitální technologie a komunikace v romantických vztazích

8.6 Genderové rozdíly a společenské normy

8.7 Emoční zralost a identita

8.8 Dopady rozchodů

8.9 Dopady romantických vztahů na přátelství a rodinu

Závěr

Literatura

9 Zdraví, zdravotní chování a zdravotní rizika

9.1 Zdraví u adolescentů

9.2 Zdravotní chování adolescentů

9.3 Rizikové zdravotní chování

9.3.1 Alkohol

9.3.2 Drogy

9.3.3 Kouření

9.3.4 Nevhodné stravovací návyky

9.3.5 Rizikové pohybové aktivity

9.3.6 Chování vedoucí k úrazům

9.3.7 Chování spojené s násilím a agresivitou

9.4 Rizikové sexuální chování

9.4.1 Sexting

9.4.2 Předčasný a nechráněný pohlavní styk

9.5 Rizikové chování chronicky nemocných

Závěr

Literatura

- 10 Psychosexuální vývoj a sexuální chování
- 10.1 Trendy v sexuálním chování adolescentů
- 10.2 Faktory související se sexuálním chováním
- 10.3 Sexuální dospívání a digitální média
- 10.3.1 Koho se časté sledování pornografie týká?
- 10.4 Vliv sexuálních obsahů na postoje v oblasti sexu
- 10.5 Vliv sexuálních obsahů na sexuální chování
- 10.5.1 Pornografie a „závislost“ u dospívajících

Závěr

Literatura

Část IV.

Sociální a normativní kontext života adolescentů

- 11 Sociokulturní pohled na současný vývoj v adolescenci
- 11.1 Sociokulturní psychologie dospívání
- 11.2 Přechody a zdroje ve vývoji dospívajících
- 11.3 Aktuální témata a osobní výzvy na cestě do dospělosti
- 11.3.1 Budoucnost jako horizont
- 11.3.2 Volba povolání, volný čas a vstup na trh práce
- 11.3.3 Alternativní kultury a třetí prostory
- 11.3.4 Sociální média, symbolické zdroje
- 11.3.5 Společenské krize

Závěr

Literatura

- 12 Role digitálních technologií
- 12.1 Přehled používání technologií u českých adolescentů
- 12.2 Používání technologií a sociální život dospívajících
- 12.2.1 Interakce s neznámými lidmi z internetu
- 12.2.2 Sexting
- 12.3 Používání digitálních technologií a psychický well-being adolescentů
- 12.3.1 Kyberagrese jako negativní fenomén: kyberšikana a kybernenávisť
- 12.4 Digitální technologie a zdraví
- 12.4.1 Excesivní používání internetu u českých adolescentů

Závěr

Literatura

- 13 Škola a vzdělávání
- 13.1 Adolescent jako žák
- 13.2 Organizace sekundárního vzdělávání
- 13.2.1 Víceletá gymnázia
- 13.2.2 Vyšší sekundární školství

13.2.3 Přejchodové ročníky

13.3 Tranzice v adolescenci

13.3.1 Tranzice z primární školy

13.3.2 Tranzice do střední školy

13.4 Výsledky českých adolescentů

Závěr

Literatura

14 Kariérový rozvoj a vývojové úkoly

14.1 Kariérový rozvoj

14.1.1 Vývojověpsychologický přístup

14.1.2 Kariérová zralost jako předpoklad zvládnání kariérových vývojových úkolů

14.1.3 Kariérová adaptabilita

14.1.4 Klíčové oblasti kariérové připravenosti adolescentů

14.2 Adolescentní žáci při přechodu mezi základní a střední školou

14.2.1 Podstata volby další vzdělávací a profesní dráhy na konci základní školy

14.2.2 Dílčí etapy rozhodování o další vzdělávací a profesní dráze a jejich aktéři

14.3 Pozdní adolescence jako křižovatka mezi dalším vzděláváním a trhem práce

Závěr

Literatura

15 Morálka

15.1 Adolescence jako klíčové období pro morální formování

15.2 Dospívání v reflexi teorií morálky

15.2.1 Kognitivní vývoj morálního uvažování

15.2.2 Mužská a ženská morálka

15.2.3 Sociální perspektiva morálního usuzování

15.2.4 Prosociální morální uvažování

15.2.5 Morální identita

15.2.6 Morální kompetence

15.3 Novější modely morálky adolescentů

15.3.1 Morální základy

15.3.2 Morálka jako spolupráce

15.4 Morální chování

15.4.1 Morální vyvázání/odpojení

15.5 Faktory ovlivňující morálku dospívajících

15.5.1 Rodina

15.5.2 Vrstevníci

15.5.3 Sociální média

Závěr

Literatura

16 Občanská socializace

16.1 Občanské postoje a chování současných adolescentů

- 16.2 Historie přístupů k občanské socializaci
- 16.3 Procesy občanské socializace
 - 16.3.1 Občanská socializace jako utváření identity
 - 16.3.2 Občanská socializace jako sociální učení
 - 16.3.3 Občanská socializace jako aktivita
 - 16.3.4 Občanská socializace jako proměna způsobu uvažování nad světem
- 16.4 Charakteristiky jednotlivce
 - 16.4.1 Dispozice
 - 16.4.2 Zdroje
 - 16.4.3 Vyzývací charakteristiky
- 16.5 Prostředí občanské socializace
 - 16.5.1 Mikrosystémy
 - 16.5.2 Mezosystémy
 - 16.5.3 Makrosystém
- 16.6 Kontinuita a diskontinuita občanské socializace

Závěr

Literatura

- 17 Religiozita a spiritualita
 - 17.1 Vymezení pojmu religiozita a spiritualita
 - 17.1.1 Religiozita
 - 17.1.2 Spiritualita
 - 17.1.3 Religiozita a spiritualita v kontextu České republiky
 - 17.2 Význam religiozity a spirituality v dospívání
 - 17.3 Faktory ovlivňující formování religiozity a spirituality
 - 17.3.1 Rodinné prostředí
 - 17.3.2 Institucionalizovaná náboženská výchova
 - 17.3.3 Vliv vrstevníků
 - 17.3.4 Média a literatura
 - 17.4 Vývoj religiozity a spirituality v období dětství a dospívání
 - 17.4.1 Fowlerův model vývoje náboženského myšlení
 - 17.4.2 Vývoj vztahu k Bohu
 - 17.4.3 Změny v náboženské a spirituální praxi v období adolescence
 - 17.5 Role náboženství a spirituality ve zdravém vývoji adolescentů
 - 17.5.1 Rizika související s obdobím dospívání
 - 17.5.2 R/S jako protektivní faktory v oblasti zdraví
 - 17.5.3 R/S a zdravé chování adolescentů
 - 17.5.4 Potřeba harmonie mezi náboženskou praxí a duchovním prožíváním

Závěr

Literatura

Část V.

Specifické oblasti osobní zkušenosti

- 18 Vnímání vlastního těla
- 18.1 Negativní a pozitivní body image
- 18.2 Viditelné odlišnosti
- 18.3 Genderová identita a body image
- 18.4 Vliv vrstevníků, rodičů a médií

Závěr

Literatura

- 19 Jaké je to být queer – genderová a sexuální identita v rozmanitosti
- 19.1 Základní koncepty a terminologie
- 19.1.1 Identity a přitažlivost
- 19.2 Genderová a sexuální identita adolescentů
- 19.2.1 Genderová identita
- 19.2.2 Sexuální identita
- 19.3 Další souvislosti s vývojem queer identit
- 19.3.1 Model menšinového stresu
- 19.3.2 Kontext sociálního prostředí
- 19.3.3 Kontext osobního vývoje a postojů

Závěr

Literatura

- 20 Jaké je to být nadaným či nadanou
- 20.1 Jak uvažovat o nadání v adolescenci
- 20.2 Intelektový vývoj
- 20.3 Nadání adolescenti a škola
- 20.3.1 Akcelerace, diferenciaci a mentoring
- 20.3.2 Podvýkon
- 20.3.3 Výběr vhodné vzdělávací dráhy
- 20.4 Nadání adolescenti a sociální vztahy
- 20.4.1 Vztahy s vrstevníky
- 20.4.2 Vztahy s rodiči
- 20.5 Osobnostní vývoj
- 20.5.1 Identita
- 20.6 Specifické skupiny nadaných adolescentů
- 20.6.1 Adolescenti s dvojitou výjimečností
- 20.6.2 Nadané dívky, nadání chlapci

Závěr

Literatura

- 21 Jaké je to být osamělým či osamělou
- 21.1 Teoretické přístupy k osamělosti
- 21.2 Vývojové, genderové a zdravotní souvislosti s osamělostí
- 21.2.1 Některé vývojové aspekty osamělosti
- 21.2.2 Osamělost u chlapců a dívek

21.2.3 Důsledky osamělosti pro zdraví adolescentů

21.3 Sociální kontext osamělosti

21.3.1 Osamělost adolescentů a vrstevnické vztahy

21.3.2 Osamělost adolescentů v síti rodinných vztahů a její vliv na vztah k učiteli

21.3.3 Osamělost adolescentů ve školním prostředí

Závěr

Literatura

Část VI.

Adolescence a společenské změny

22 Čeští adolescenti na počátku nového století: proměňuje se životní zkušenost a kvalita života?

22.1 Generace na konci abecedy: sociologická perspektiva

22.1.1 Generace X

22.1.2 Generace Y

22.1.3 Generace Z

22.2 Společenský kontext života českých adolescentů: vývojové metafory pro období 1990–2020

22.2.1 Devadesátá léta – období společenského dospívání, moratoria a hledání identity

22.2.2 Nové milénium – období mladé dospělosti

22.2.3 Druhé desetiletí 21. století – krize „dospělé identity“ v globální společnosti a digitálním světě

22.3 Výzkumy proměn každodenní zkušenosti adolescentů

22.3.1 Projekt Euronet

22.3.2 Projekt Social Contract

22.3.3 Projekt HBSC

22.3.4 Projekt EUKO

22.4 Chování a osobní zkušenosti dospívajících v období 1990–2020: výzkumné výsledky

22.4.1 Denní aktivity

22.4.2 Běžné denní těžkosti

22.4.3 Způsoby zvládání denních obtíží

22.4.4 Hodnocení vlastního zdraví

22.4.5 Sebepojetí a sebehodnocení

22.4.6 Budoucí očekávání a cíle

22.4.7 Životní spokojenost

Závěr

Literatura

A nakonec něco málo „rad“ na cestu dospíváním...

Souhrn

Summary